

Методологічні засади навчання іноземної мови у 2014/2015 н.р.

Провідним напрямом оновлення системи освіти в нашій країні є впровадження нових Державних стандартів дошкільної, початкової та базової і повної загальної середньої освіти.

В основу сучасних освітніх стандартів покладено компетентнісний підхід, на засадах якого освіта успішно реалізує дві головні функції навчального процесу:

- навчити дитину вчитися упродовж життя;
- навчити дитину використовувати знання у процесі практичної діяльності.

Упровадження державних стандартів здійснюється на основі принципів послідовності та наступності й розраховане на тривалий термін – десять років.

У нових стандартах, зокрема, зроблено акценти на:

1) вивчення двох іноземних мов, як важливого засобу міжкультурного спілкування,

2) оволодінні знаннями з нових інформаційних технологій, як засобу реалізації творчого потенціалу учнів, що забезпечить їх готовність до активної життєвої діяльності в умовах інформаційного суспільства,

3) посилення використання zdroj'язberigajucih technologij.

Згідно з новим Державним стандартом, іноземні мови та мови національних меншин належать до мовного компоненту. Наскрізними змістовими лініями мовного компоненту є мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна.

Мовленнєва лінія забезпечує формування мовленнєвої компетентності шляхом формування та удосконалення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі), а також готовності розв'язувати проблеми особистісного і суспільного характеру.

Мовна лінія передбачає формування мовної компетентності шляхом засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів.

Соціокультурна лінія сприяє формуванню соціокультурної компетентності шляхом засвоєння культурних і духовних цінностей, норм, що регулюють соціально-комунікативні відносини між статтями, поколіннями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку учнів.

Діяльнісна (стратегічна) лінія сприяє формуванню діяльнісної компетентності шляхом формування навчальних умінь і навичок, опанування стратегіями, що визначають мовленнєву діяльність, соціально-комунікативну поведінку учнів, спрямовані на виконання навчальних завдань і розв'язання життєвих проблем.

Стратегічно важлива для мовного компонента комунікативна компетент-

ність, яка є невід'ємною складовою структури змісту освіти, передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях.

Сучасна система навчання іноземних мов дає можливість застосовувати комунікативно-діяльнісний підхід оволодіння мовами як важливим засобом міжкультурного спілкування, усвідомлення учнями особливостей культури народів, мови яких вивчаються, власної національної культури.

Програми з іноземних мов для ЗНЗ будуються на засадах загальнодидактичних принципів, враховують особливості методичної організації процесу навчання кожної мови окремо, а також навчальний досвід учнів у вивченні рідної мови. Навчання іноземних мов у 5-6 класах реалізується через навчально-методичне забезпечення вивчення предмета. Вивчення іноземних мов у 2014/2015 н.р. здійснюється за програмами "Іноземні мови 5-9 класи" (2013 р.), автентичними та національними НМК з грифами МОН України.

Засоби навчання є важливим компонентом навчального процесу з іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. У методиці навчання іноземних мов до засобів навчання висуваються певні вимоги. Так, засоби навчання повинні:

- виступати в матеріальній формі і виконувати свою основну функцію, а саме: бути таким засобом праці, який забезпечує реалізацію діяльності вчителя і діяльності учня у навчальному процесі з іноземної мови;

- бути орієнтованими на цілі навчання, тобто сприяти досягненню цілей у процесі навчання іноземної мови;

- бути інструментами реалізації методів і прийомів, що застосовуються у навчально-виховному процесі, і забезпечувати управління діяльністю вчителя і діяльністю учня;

- відповідати сучасним досягненням методики навчання іноземних мов і забезпечувати реалізацію новітніх технологій навчання іноземної мови.

Згідно з такими критеріями як значущість, призначення та застосування, засоби навчання іноземної мови розподіляються на:

основні й допоміжні; для вчителя і для учня; технічні та нетехнічні. В ідеалі усі засоби мають бути представлені в навчально-методичному комплексі (НМК), за яким проводиться навчання іноземної мови. Таким чином, НМК і є основним засобом навчання у всій повноті його компонентів: книга для учня, робочий зошит,

книга для учителя, аудіо-CD, відеозаписи та електронні засоби навчання.

Впровадження другої іноземної мови в навчальний процес середньої загальноосвітньої школи зумовлює фундаменталізацію змісту шкільної полікультурної освіти та формування багатомовної особистості випускника. Така тенденція має глобальний характер, є актуальною для всіх країн світової спільноти і розглядається як один із пріоритетів їх державної освітньої політики.

Процес вивчення другої ІМ має реалізовуватися в три етапи: початковий (5-6 класи), середній (7-9 класи), завершальний (10 - 11 класи).

На початковому етапі важливо засобами мовного, мовленнєвого та ілюстративного матеріалу сформувати позитивне ставлення до другої іноземної мови, бажання мати друзів за кордоном, ознайомитися з життям зарубіжних однолітків і використовувати для цього першу й другу іноземні мови.

На середньому етапі має здійснюватися послідовна й систематична робота з розвитку в учнів мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетентностей, набуття досвіду спілкування другою іноземною мовою.

Завершальний етап характеризується систематизацією набутого комунікативного досвіду. Розвиток умінь спрямовується на засвоєння другої іноземної мови для задоволення комунікативних потреб у різних соціальних ситуаціях міжкультурного спілкування, отримання та доцільне використання країнознавчої інформації під час виконання комунікативних намірів.

Навчання другої іноземної мови ґрунтується на загальнодидактичних і методичних принципах, як і навчання першої іноземної мови, але має специфічні ознаки. Оскільки оволодіння учнями другою іноземною мовою здійснюється в умовах контактування рідної та першої іноземної мов, це спричиняє виникнення проблем інтерференції з боку не лише рідної мови, а й першої іноземної. Вплив першої іноземної мови на вивчення другої сильніший, ніж вплив рідної мови, що одночасно розширює можливості для позитивного перенесення знань, навичок і вмінь з першої іноземної мови на другу. Позитивне перенесення існує на різних рівнях:

- на рівні мовленнєвої і розумової діяльності; чим більше кількість мов людина володіє, тим більше в неї розвинуті механізми мовлення і мислення, пам'ять, процеси сприйняття й впізнання, прогнозування, осмислення, створення мовленнєвих продуктів;

- на рівні мови: схожі лінгвістичні явища в рідній та першій іноземній мовах переносяться учнями на другу іноземну

методичні рекомендації

мову і в такий спосіб полегшують її засвоєння;

- на рівні навчальних умінь: учень оволодіє цими вміннями в процесі вивчення рідної та першої іноземної мов і переносить їх на оволодіння другою іноземною.

Сучасна парадигма шкільної іншомовної освіти зорієнтована на таку організацію навчання, яка забезпечує комунікативно-діяльнісний характер в інтеграції з особистісним і культурологічним спрямуванням його змісту. Ці тенденції, зумовлені процесами глобалізації міжнародних контактів, де іноземній мові належить визначальна роль важливого засобу міжкультурного спілкування, насамперед мають знайти чітке відображення в підручниках як основних засобах навчання іноземної мови. У зв'язку з цим зміст навчання має забезпечувати:

- оволодіння учнями рівнем комунікативної компетентності, що визначений чинною навчальною програмою;

- комплексне оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), концентричність подання навчального матеріалу, ситуативну обумовленість вправ і завдань;

- взаємопов'язане й збалансоване навчання всіх видів мовленнєвої діяльності, враховуючи, що кожен із них є метою і засобом навчання;

- формування в учнів соціокультурної компетентності шляхом використання відповідних текстових й ілюстративних матеріалів, сприяння вихованню толерантного ставлення і поваги до культури, звичаїв, способу життя інших народів;

- реалізацію культурологічного підходу до навчання з використанням завдань, що сприяють моделюванню ситуацій мовленнєвої взаємодії за принципом діалогу культур;

- створення комунікативної атмосфери на уроках, наближення її до умов реального спілкування, забезпечення можливості багатоканальної мовленнєвої взаємодії (interaction) шляхом виконання різноманітних індивідуальних, парних і групових вправ і завдань залежно від соціальних потреб спілкування;

- особистісну орієнтованість навчального матеріалу, зумовлену віковими особливостями учнів, їхніми інтересами, навчальним і життєвим досвідом, перспективами майбутньої діяльності;

- умови створення на уроках навчальних мовленнєвих ситуацій, що дають можливість відтворювати в навчальному процесі атмосферу реального спілкування, дотримуючи лінгвістичних і соціокультурних норм, прийнятих у країнах, мова яких вивчається;

- виконання не тільки практичної (комунікативної), а й виховної, розвивальної, освітньої цілей навчання;

- виконання завдань діяльнісного, проблемного, творчого характеру, що сприяє розвитку креативного мислення, загальнонавчальних умінь, усвідомленого використання власного навчального досвіду, у тому числі у вивченні рідної та іноземної мов, міжпредметних зв'язків об'єктивного оцінювання та переосмислення рівня своїх навчальних досягнень.

Вважається недоцільним у навчанні іноземної мови віддавати перевагу якомусь одному або двом-трьом видам мовленнєвої діяльності. Навчальний процес організовується в такий спосіб, аби сприяти комплексному формуванню в учнів умінь і навичок усного (говоріння, аудіювання) і писемного (читання, письмо) спілкування. Процес навчання всіх видів мовленнєвої діяльності здійснюється паралельно і взаємопов'язано.

У 5 класі з урахуванням вікових особливостей учнів підліткового віку та їхнього навчального досвіду навчання другої іноземної мови доцільно розпочинати відразу з формування іншомовного комунікативного досвіду з певної теми. У зв'язку з цим фонетичний аспект мовлення засвоюється безпосередньо в практичній діяльності під час оволодіння тематичним, лексичним і граматичним матеріалом. Робота над вимовою здійснюється постійно впродовж усього курсу навчання. Значна кількість вправ і завдань, а також видів навчальної діяльності, що широко використовувались під час оволодіння першою іноземною мовою, не завжди методично доцільні для навчання другої іноземної мови. Необхідно уникати прямого перенесення всіх видів навчальної діяльності, що використовувались у початковій школі під час навчання першої іноземної мови, на початковий етап вивчення другої іноземної мови. Добираються такі види вправ і завдань та використовуються такі види навчальної діяльності, що співвідносяться з психофізіологічними можливостями і навчальним досвідом учнів. Усі вправи й завдання комунікативно спрямовані, а навчальні дії учнів умотивовані.

Згідно з комунікативно-діяльнісним підходом до навчання, новий мовний (фонетичний, лексичний і граматичний) матеріал спочатку подається в певному контексті, а потім активізується в усному й писемному мовленні за допомогою відповідних вправ і завдань. Останні сприяють формуванню в учнів знань про значення нової мовної одиниці, про її формування та функції (застосування) у мовленні. На основі цієї лінгвістичної інформації формуються відповідні мовні навички. Такий комунікативно-когнітивний підхід до оволодіння мовним матеріалом сприяє усвідомленню його засвоєнню й адекватному використанню в практичній мовленнєвій діяльності.

На початковому етапі (5-6 класи) важливо зацікавити учнів вивченням іноземної мови, викликати в них позитивне ставлення до предмета, виховувати необхідність і значущість володіння кількома іноземними мовами як неповторними засобами міжкультурного спілкування.

Комунікативна, освітня, виховна і розвивальна мета оволодіння навчальним змістом реалізуються через навчальні тексти й діалоги підручників як основних засобів навчання. Вони повинні містити як змістову, так і мовну інформацію та слугувати певними механізмами узагальнень іншомовного досвіду. Для успішної реалізації освітньо-розвивального потенціалу школярів необхідно, щоб зміст під-

ручників сприяв залученню їх до вивчення предмета і не тільки розширював їхній світогляд, а й сприяв глибшому розумінню власної культури та її ролі в духовному й моральному розвитку людства. Це повинні забезпечувати не лише навчальні тексти, а й доступні для підліткового віку ілюстративні матеріали, що формують уявлення про інший світ, іншу культуру, вмотивовуючи своїм змістом потребу пізнавати їх засобами іноземної мови.

Лексичний і граматичний матеріал доцільно подавати двома способами – індуктивним і дедуктивним залежно від його складності та труднощів оволодіння. Якщо ці проблеми відсутні, то вивчення його розпочинається через функціональний контекст, що узгоджується з комунікативним методом навчання. Цей підхід передбачає встановлення нероздільного зв'язку між значенням, формою і функцією мовної одиниці, що є ключовим принципом діяльності, пов'язаною з її засвоєнням. З цією метою використовуються вправи і завдання, спрямовані на формування навичок мовної здогадки, запам'ятовування та активізації, що є особливо важливим у навчанні на початковому етапі. Якщо мовні одиниці зумовлюють певні труднощі (як правило, це граматичні явища, не характерні для рідної мови учнів, або ті, що мають суттєві розбіжності з їх аналогами в рідній та першій іноземній мовах), то навчання їх слід здійснювати дедуктивним шляхом.

Навчання читання доцільно організовувати з опорою на вміння промовляння цілих слів і в деяких випадках (особливо під час навчання англійської мови) застосовувати звуко-буквений аналіз. Це характерно для читання окремих букв, сполучень і слів, що мають особливі відхилення від правил. З цією метою використовуються вправи, вміщені в підручниках.

Важливою умовою успішного оволодіння другою іноземною мовою на початковому етапі є організація систематичного повторення вивченого матеріалу. Проведення цієї роботи передбачено в такий спосіб, щоб поступово в учнів розвивалися вміння аналізувати, систематизувати, моделювати, абстрагувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки. Для цього доцільно використовувати схеми-моделі для подання граматичного матеріалу, регулярного його повторення й закріплення, що сприяє розвитку мислення, уваги, пам'яті, сприймання та уявлення.

Як зазначалося, зміст навчання другої іноземної мови створюється на ідеях оволодіння нею в контексті міжкультурної парадигми, що передбачає взаємопов'язане засвоєння мови і культури. Орієнтація на цю технологію зумовлена сучасними викликами та перспективами розвитку мульти- та полілінгвотнокультурної світової спільноти, у якій перебуває людина і яка стає невід'ємним імперативом сьогодення. У зв'язку з цим одним із основних завдань навчання доцільно розглядати формування в учнів здібностей, готовності та бажання брати участь у міжкультурній комунікації в межах найтипівіших сфер і тем спілкування та самовдоско-

методичні рекомендації

налюватися в подальшому оволодінні іншомовною комунікативною діяльністю відповідно до власних викликів і потреб. Виконання цього завдання забезпечує діяльність, що спрямована на розвиток полікультурної та мультилінгвальної мовної особистості школяра вже на першому році вивчення мови.

Узагальнено зазначені вище характеристики, за якими зміст навчання другої іноземної мови повинен:

1) відповідати актуальним комунікативно-пізнавальним інтересам учнів підліткового віку і відображати реальні потреби використання мови як засобу спілкування, бути максимально наближеним до умов і цілей реальної міжкультурної комунікації;

2) стимулювати розвиток інтересів учнів та позитивне ставлення до другої іноземної мови, здійснювати вплив на їхню мотиваційну сферу;

3) бути спрямованим на долучення учнів не тільки до нового для них мовного коду, а й до культури народу — носія цієї мови, що має забезпечуватися чітким усвідомленням найголовніших спільностей і розбіжностей між чужою та рідною культурами, з урахуванням чого навчання другої іноземної мови поступово має організовуватись у формі діалогу культур;

4) ґрунтуватися на досвіді оволодіння школярами рідною і першою іноземною мовами, враховувати загальнонавчальний досвід учнів, набутий під час вивчення інших предметів (міжпредметні зв'язки);

5) забезпечувати освітні, виховні та розвивальні потреби школярів, у тому числі стимулювати їхню самостійну діяльність, спонукати до рефлексії щодо якості власних навчальних досягнень.

Зміст навчання другої, як і першої, іноземної мови зазвичай визначається цілями навчання, відповідає віковим особливостям учнів та їхнім інтересам. У зв'язку з цим важливого значення набуває мовний, мовленнєвий, соціокультурний матеріал. Основними принципами добору навчального матеріалу для навчання іноземної мови визначено такі:

- принцип прагматичності та соціальної ефективності;
- принцип комунікативної цінності навчального матеріалу;
- принцип тематичної організації навчання іншомовного спілкування;
- принцип науковості;
- принцип врахування навчального досвіду та міжпредметних зв'язків;
- принцип автентичності;
- принцип достатності та доступності;
- принцип концентричного вивчення тем для спілкування;
- принцип мінімізації змісту навчання;
- принцип частотності використання мовних і мовленнєвих одиниць;
- принцип типовості та варіативності мовного і мовленнєвого матеріалу;
- принцип диференційованого навчання;
- принцип культуровідповідності та культурної цінності навчального матеріалу;

• принцип виховної, освітньої та розвивальної цінності навчального матеріалу.

Добір навчального матеріалу здійснюється раціонально, якщо він повністю відтворює дидактичну модель навчального процесу.

Враховуючи комунікативні цілі навчання іноземної мови, в основу типології вправ покладено категорію спілкування та етапи його здійснення в навчальному процесі. Дібрані вправи і завдання, крім суто навчальної, виконують ще й розвивальну, виховну й освітню функції, комплексно впливаючи в такий спосіб на розвиток школярів.

Відповідно до основних положень комунікативно-діяльнісного підходу до навчання другої іноземної мови і з урахуванням вікових психологічних особливостей учнів підліткового віку оптимальними засобами засвоєння навчального змісту визначено: мовні вправи, що забезпечують оволодіння фонетичним, лексичним і граматичним матеріалом і в такий спосіб готують до спілкування; умовно-мовленнєві вправи, що дають учням можливість усвідомлювати особливості використання (функції) мовних одиниць у безпосередніх мовленнєвих актах у результаті застосування їх у мікровисловлюваннях; мовленнєві вправи, що сприяють формуванню вмінь здійснювати спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності; комунікативні завдання, що сприяють формуванню в учнів готовності до спілкування завдяки комплексному використанню мовних навичок, мовленнєвих умінь і навчального досвіду (загальнонавчальних умінь).

При навчанні іноземної мови дуже важливо використовувати сучасні освітні технології. До цього спонукують і навчальні посібники, й інтенсивність процесу навчання. При цьому зменшується частка репродуктивної діяльності в навчальному процесі, що можна розглядати як ключовий момент у навчанні іноземних мов узагалі.

Аналіз інноваційної діяльності у навчанні іноземних мов показує, що в практиці в основному впроваджуються технології, серед яких можна виділити: особистісно орієнтоване навчання та виховання, громадянську освіту, профільне навчання, технологію групової навчальної діяльності, теорію рівневої диференціації навчання, інформаційно-комунікаційні технології, проектну методику, інтерактивні технології, технологію формування творчої особистості, театральну педагогіку, технологію гуманізації педагогічної діяльності, розвиток критичного та креативного мислення, теорію ігрових технологій.

Використання інноваційних технологій підвищує інтенсивність навчання, розвиває творчі здібності учнів. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Освітня технологія інтерактивного навчання в процесі навчання дитини — це сукупність

різноманітних педагогічних прийомів, які спонукують учнів до дослідницької творчої активності, створюють умови для усвідомлення ними матеріалу, узагальнення одержаних знань. Ця технологія готує дітей нового покоління, які вміють спілкуватися, слухати та чути інших, міркувати. В її основу покладено ідеї творчої співпраці вчителя та учнів. При запровадженні цієї технології знання засвоюються краще, адже інтерактивні методики розраховані не на запам'ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошук шляхів її вирішення.

Умовою і змістом інноваційного типу навчання є сформованість в учнів здатності самостійно вчитися, шукати в різних джерелах інформацію й застосовувати набуті знання, виробляти вміння діяти, прагнути до творчості та саморозвитку. Орієнтація навчання на особистість передбачає створення оптимальних умов використання різних джерел наукової інформації для кожного учня при опануванні знань.

Працюючи над розробкою моделей уроків, треба прагнути побудувати їх на оптимальному поєднанні традиційних, перевірених часом принципів дидактики, таких як науковість, відповідність віковим особливостям, інноваційним підходам особистісно орієнтованого навчання.

Узагальнюючи зазначені вище дидактико-методичні підходи до побудови змісту навчання іноземної мови, визначимо основні характеристики відповідної педагогічної технології:

- комунікативне спрямування навчального процесу;
- діяльнісний характер процесу навчання;
- особистісно-орієнтоване навчання;
- взаємопов'язане навчання іноземної мови і культури її носіїв;
- взаємопов'язане й збалансоване навчання всіх видів мовленнєвої діяльності;
- пріоритетність інтерактивних видів навчальної діяльності;
- ситуативне спрямування навчального процесу;
- активізація самостійної діяльності учнів на уроці;
- розвиток творчої комунікативної діяльності та креативного мислення учнів;
- надання пріоритетів груповим формам навчальної діяльності;
- культурологічне (соціокультурне) спрямування навчального процесу;
- діагностування / самодіагностування рівня навчальних досягнень учнів;
- використання комп'ютерних технологій;
- використання ігрових форм навчальної діяльності.

Зазначені дидактико-методичні характеристики можна розглядати як компоненти моделі процесу навчання іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах.

**Л.ЛУЦЕНКО,
Т.МОРОЗ,**

методисти іноземних мов ХОІППО.